

مقایسه و بررسی واژه‌های اشتقاقی از دویست سال پیش تاکنون از

نقطه نظر انگبختگی

(ص ۳۸-۱۹)

شهلا شریفی

دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد

لیلا عرفانیان قونسولی^۱

دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی دانشگاه فردوسی مشهد

تاریخ دریافت مقاله: ۹۰/۸/۲۲

تاریخ پذیرش قطعی مقاله: ۹۱/۳/۲۰

چکیده

واژه اشتقاقی انگبخته، واژه‌ایست که از مجموع معنای پایه و وند اشتقاقی در آن، می‌توان به معنای کل واژه دست یافت؛ در این پژوهش، به بررسی این فرضیه می‌پردازیم که با گذشت زمان، انگبختگی واژه‌ها کاهش می‌یابد و برای بررسی این فرضیه، به مقایسه واژه‌های اشتقاقی چهار متن سفرنامه مربوط به دویست سال پیش و چهار متن مربوط به زمان حال پرداختیم. تا دریا بیم از دویست سال گذشته تاکنون، واژه‌های اشتقاقی زبان فارسی به سمت شفافیت رفته‌اند یا تیرگی. مقایسه نتایج حاصل از بررسی این دو دوره نشان می‌دهد که افزایش معناداری در شمار واژه‌های اشتقاقی، واژه‌های انگبخته اشتقاقی و واژه‌های نیمه‌انگبخته اشتقاقی در زمان حال نسبت به ۲۰۰ سال پیش به چشم می‌خورد. بنا بر این، شاید بتوان ادعا کرد از ۲۰۰ سال گذشته تاکنون، واژه‌های اشتقاقی زبان فارسی، به سمت شفافیت پیش رفته‌اند تا تیرگی.

واژه‌های کلیدی: واژه‌های اشتقاقی، شفافیت، تیرگی، زبان‌شناسی، انگبختگی

۱- مقدمه

اگر تاریخچه بررسی‌های انجام شده در زمینه تیرگی و شفافیت معنایی را مرور کنیم درمی‌یابیم که برخی از افرادی که طرفدار شفافیت معنایی هستند بر این اعتقادند که احتمالاً در ابتدا، تمام کلمات زبان شفاف بوده‌اند که بر اثر مرور زمان و تغییرات آوایی و ساختواژی، تیره به نظر می‌رسند. عده‌ای نیز بر این باورند که واژه‌ها به دلیل ذات طبیعت‌گرای انسان به سمت شفافیت پیش رفته‌اند.

در این پژوهش قصد داریم به بررسی انگیختگی در واژه‌های اشتقاقی متون سفرنامه دویست سال پیش و متون فارسی معاصر پرداخته و سپس با مقایسه آماری مجموع نتایج حاصل از دو دوره، به روند حرکت واژه‌های اشتقاقی زبان فارسی به سمت انگیخته یا ناانگیخته شدن در این برهه زمانی دست یابیم. از این روی، در بخش دوم، پیشینه نظری کارهای انجام شده در زمینه انگیختگی بیان می‌شود. در بخش سوم، تعریفی از انگیختگی در واژه‌های اشتقاقی ارائه خواهد شد. در بخش چهارم، روش تحقیق بیان می‌شود و در ادامه به شیوه گردآوری مطالب و تحلیل داده‌ها اشاره خواهد شد. در بخش پنجم، ابتدا به ارائه داده‌های جمع‌آوری شده می‌پردازیم و سپس بررسی‌های انجام گرفته بر روی آن‌ها را عنوان می‌کنیم. در بخش ششم، به جمع‌بندی نتایج به دست آمده از بررسی‌های بخش پنجم می‌پردازیم و در ادامه، نتایج دو دوره را به تفکیک با یکدیگر مقایسه می‌کنیم. سپس با انجام آزمون آماری، معنادار بودن این نتایج را می‌سنجیم و در انتها، به نتیجه‌گیری از نتایج به دست آمده خواهیم پرداخت.

۲- پیشینه نظری

بررسی تاریخ زبانشناسی و فلسفه ما را به این نتیجه رهنمون می‌کند که انسان از زمانی که مدارک مربوط به آن در دسترس است، در پی یافتن رابطه بین صورت و معنای کلمات بوده و گاه طبیعی بودن رابطه بین صورت و معنا و گاه رابطه قراردادی بین آنها را پذیرفته است (یول ۱۹۸۵: ۳-۲). آنچه از تمام این نظریه‌پردازی‌ها می‌توان نتیجه گرفت این است که انسان از همان ابتدا به دنبال یافتن رابطه بین صورت و معنا و منشائی برای زبان بوده است. در دوره جدید نیز برخی محققان به دنبال این سؤال قدیمی بوده‌اند که آیا رابطه بین صورت و معنا، انگیخته است یا ناانگیخته. فردینان دوسوسور و اولمان از جمله کسانی بوده‌اند که به این بحث علاقه نشان داده‌اند. این بحث حتی به زبان اشاره

نیز کشیده شد و افرادی از جمله فریشبرگ انگیختگی را در زبان اشاره بررسی کردند. فریشبرگ^۱ (۱۹۷۵) طی انجام تحقیقی بیان نموده است که میزان تصویرگونی در ASL در طی ۲۰۰ سال گذشته کاهش یافته است؛ مثلاً نشانه مورد استفاده برای مفهوم "خانه" در ابتدا ترکیبی از دو نشانه بوده است: یکی برای "خوردن" و دیگری برای "خوابیدن". نشانه "خوردن" شامل گرفتن فنجان در نزدیکی دهان است و نشانه "خواب"، شامل گرفتن دست خود به صورت افقی در زیر گونه و خم کردن گردن بر روی آن است. هر کدام از این نشانه‌ها تصویر گونه هستند بنابراین، نشانه اولیه برای "خانه" هم تصویرگونه بوده است یعنی خوردن و خوابیدن. با گذشت زمان، این نشانه کوتاه شده و قراردادی‌تر شده است به طوری که شکل کنونی آن شامل لمس دو قسمت مختلف چانه و سپس گرفتن فنجان است که شفافیت نشانه اولیه را ندارد (کارول ۱۹۹۹: ۲۹-۳۰).

برخی از دانشمندان ایرانی و اسلامی نیز بحث شفافیت و تیرگی معنایی را دنبال کرده‌اند؛ خلیل ابن احمد فراهیدی، سیبویه، ابوعلی فارسی و شاگردش ابن جنی و سیوطی و میرداماد به شفافیت معنایی صورت واژه و معنای آن اعتقاد داشتند (وحیدیان کامیار ۱۳۷۱: ۱۰). در عصر حاضر نیز افرادی از جمله اختیار (۱۳۴۸)، باطنی (۱۳۶۸)، وحیدیان کامیار (۱۳۷۹) و افراشی (۱۳۸۱) به بررسی انگیختگی واژگانی پرداخته‌اند.

۳- انگیختگی در واژه‌های اشتقاقی

در واژه‌های اشتقاقی که معمولاً از ترکیب هسته ووند ساخته می‌شوند نیز انگیختگی وجود دارد. انگیختگی در بین این نوع کلمات وابسته به زایا و فعال بودن ووند می‌باشد؛ یعنی در واژه‌هایی که ووند زایا و فعال دارند انگیختگی مشاهده می‌شود؛ مثلاً واژه "بیننده" از این لحاظ شفاف است که تکواژ "بین" معنای خودش را دارد و "نده" نیز به دلیل زایایی زیاد در زبان، با معنای خاصی همراه گشته است. بنابراین، پس از تجزیه به اجزای تشکیل دهنده آن می‌توان به معنا دست یافت (افراشی ۱۳۸۱: ۹۵). انگیختگی و شفافیت در این سطح همانند انگیختگی در سطوح دیگر، ممکن است کم‌رنگ شود و از بین برود و یا برعکس، واژه و یا وندی می‌تواند انگیختگی کسب کند.

۴- روش تحقیق

برای بررسی و مقایسه انگیزتگی واژه‌های اشتقاقی در متون دویست سال پیش و متون معاصر، سعی شد از محاسبات آماری استفاده شود به طوری که مجموع واژه‌های انگیزخته، نیمه انگیزخته و نا انگیزخته در متون دویست سال پیش در حوزه واژه‌های اشتقاقی محاسبه و با دوره کنونی مقایسه شده و توسط آزمون‌های آماری، معناداری آن سنجیده شد. در ابتدا، برای مقایسه پدیده انگیزتگی در دو دوره زمانی، لازم بود متون مناسبی از هر دو دوره انتخاب شود؛ ابتدا متونی انتخاب شد که در این دو دوره زمانی در دسترس باشند. برای این منظور، متونی با موضوع سفرنامه انتخاب گردید و برای مهار کردن تفاوت‌های سبکی در این بررسی، چهار متن از هر دوره انتخاب شد که به این شرح است:

متون مربوط به دویست سال پیش:

متن شماره ۱: مسیر طالبی یا سفرنامه میرزا ابوطالب خان - تاریخ نگارش: سال ۱۱۷۷ هجری شمسی - نویسنده: ابوطالب ابن محمد اصفهانی

متن شماره ۲: سفرنامه خسرو میرزا به پطرزبوغ و تاریخ زندگی عباس میرزا نایب السلطنه - تاریخ نگارش: ۱۲۰۲ هجری شمسی - نویسنده: میرزا مسعود انصاری

متن شماره ۳: سفرنامه میرزا ابوالحسن خان شیرازی (ایلچی) به روسیه - تاریخ نگارش: ۱۱۸۷ هجری شمسی - نویسنده: میرزا محمد هادی شیرازی (علوی)

متن شماره ۴: سفرنامه میرزا صالح شیرازی - تاریخ نگارش: ۱۱۸۸ هجری شمسی - نویسنده: صالح شیرازی

متون مربوط به زمان حال:

متن شماره ۵: پرستو در قاف - تاریخ نگارش: ۱۳۷۵ هجری شمسی - نویسنده: علیرضا قزوه

متن شماره ۶: سفرنامه شمس آل احمد به آلمان و اسپانیا - تاریخ نگارش: ۱۳۶۹ هجری شمسی - نویسنده: شمس آل احمد

متن شماره ۷: سفرنامه فرنگ - تاریخ نگارش: ۱۳۶۲ هجری شمسی - نویسنده: فخرالدین حجازی

متن شماره ۸: اقلیم‌های دیگر - تاریخ نگارش: ۱۳۶۳ هجری شمسی - نویسنده: محمد جعفر یاحقی

از هر کتاب، حدود پنج صفحه انتخاب شد که شامل هفتصد واژه محتوایی است که در بعضی موارد به دلیل اینکه ممکن بود واژه یا واژه‌هایی در صفحات متوالی تکرار شوند، سعی شد پنج صفحه به صورت متوالی انتخاب نشود. به این ترتیب، واژه‌های محتوایی که شامل: اسم، فعل، صفت و قید می‌باشند جدا شده و به عنوان مواد تحقیق، مورد استفاده قرار گرفتند.

۴-۱- واژه اشتقاقی انگلیخته

واژه اشتقاقی انگلیخته، واژه‌ایست که این خصوصیات را داشته باشد:

- ۱- اگر بتوان از مجموع معنای پایه واژه اشتقاقی و وند اشتقاقی به کاررفته در آن به طور مستقیم به معنای واژه رسید آن واژه انگلیخته است مثل واژه "تعمیرگاه":

تعمیرگاه	مکان تعمیر کردن	تعمیر	گاه = پسوند فعال که اسم مکان می‌سازد	انگلیخته
----------	-----------------	-------	--------------------------------------	----------

- ۲- علاوه بر معیار ۱، پایه سازنده واژه اشتقاقی باید در آن زمان، کاربرد داشته و متداول باشد. مثلاً واژه "سیورساتچی" در زمان حال انگلیخته نیست به دلیل اینکه واژه "سیورسات" امروزه کاربرد ندارد اما در زمان‌های قدیم، انگلیخته بوده چون این واژه کاربرد داشته است:

سیورساتچی	کسی که مأمور جمع آوری سیورسات است	سیورسات = زاد و توشه، خواربار که برای لشکر در موقع حرکت فراهم کنند	چی = پسوند فعال که بر نسبت و شغل و استمرار در کاری دلالت می‌کند	انگلیخته در دویست سال پیش
-----------	-----------------------------------	--	---	---------------------------

- ۳- واژه اشتقاقی انگلیخته واژه‌ایست که علاوه بر ملاک‌های مطرح در بالا، پایه آن به معنایی در واژه اشتقاقی استفاده شود که امروزه به کار می‌رود به عنوان مثال واژه: "کدخدا" امروزه انگلیخته نیست زیرا واژه "خدا" امروزه به معنای صاحب به کار نمی‌رود:

کدخدا	رئیس محله، رئیس صنف	کد = پیشوند مرده به معنای خانه و محل و ده	خدا = صاحب، مالک	نانگیکته
-------	------------------------	--	------------------	----------

۴- علاوه بر معیارهای مطرح شده، اجزای تشکیل دهنده واژه اشتقاقی نباید تغییر آوایی داده باشند مثلاً واژه "سفارش" که در اصل "سپارش" بوده و تغییر آوایی در آن رخ داده است:

سفارش	سپاردن، توصیه کردن	سفار = صورت تغییر یافته سپار: ستاک حال سپاردن	ش = پسوند نیمه فعال مصدری	نانگیکته
-------	-----------------------	--	------------------------------	----------

۵- ملاک دیگر، این است که از مجموع اجزای تشکیل دهنده واژه اشتقاقی بتوان به طور مستقیم به معنای واژه رسید نه توسط روابط معنایی و استعاری؛ مثلاً در واژه "چشمه" یا "دامنه" توسط روابط معنایی می توان از معنای مجموع اجزا به معنای کل واژه رسید و این رابطه مستقیم نیست :

چشمه	محل خارج شدن طبیعی آب از زمین	چشم	ه = پسوند فعال اسم ساز	نیمه‌انگیکته
------	-------------------------------	-----	------------------------	--------------

۶- وندی معنای قابل پیش‌بینی دارد که در زمان مورد بررسی، وندی فعال بوده و زایایی داشته باشد. برای بررسی این امر، از فرهنگ لغات مربوط به همان دوره زمانی استفاده شد. برای برخی واژه‌ها نیز از این روش استفاده شد که اگر آن وند در واژه‌های زیادی در متون آن زمان به کار رفته باشد، وندی فعال است مثل پیشوند "هم" در واژه‌های "هم‌سفر"، "هم‌اطاقی"، "هم‌شهری" و...

۲-۴ - واژه اشتقاقی نیمه انگیکته

واژه اشتقاقی نیمه‌انگیکته واژه‌ایست که:

- ۱- یکی از اجزای آن، معیارهای مطرح شده برای واژه‌های انگیکته اشتقاقی را نداشته باشد یا:
  - ۲- رابطه معنایی غیرمستقیم بین معنای اجزای واژه و کل واژه برقرار باشد.
- به طور کل می توان گفت در واژه‌های نیمه‌انگیکته، انگیکته کمتر از واژه‌های انگیکته و بیشتر از نانگیکته‌هاست.

۴-۳- واژه اشتقاقی ناانگبخته

واژه اشتقاقی ناانگبخته واژه‌ایست که: هیچ‌کدام از اعضای تشکیل‌دهنده آن، معیارهای مطرح برای واژه‌های اشتقاقی انگبخته یا نیمه انگبخته را نداشته باشد.

۴-۴- شیوه تحلیل داده‌ها

بر اساس معیارهای مطرح در بالا، انگبختگی را در هر یک از متون قدیمی و معاصر بررسی کردیم، به این شیوه که فقط به تجزیه وند (های) اشتقاقی واژه پرداختیم و سپس، حاصل جمع هر یک از متغیرها را در چهار متن قدیم و چهار متن معاصر به دست آوردیم که نتایج حاصل از آن در بخش‌های بعد، مطرح می‌شود. سپس با انجام آزمون آماری معناداری بر روی این داده‌ها و مقایسه نتایج دو دوره با یکدیگر، به معناداری و نتایج حاصل از این محاسبات دست یافتیم.

۵- ارائه و بررسی داده‌ها

متون ۲۰۰ سال پیش از شماره یک تا چهار و متون زمان حال از شماره پنج تا هشت می‌باشند که در زیر، متون مورد بررسی و تحلیل‌های انجام شده بر روی آن‌ها به تفکیک نمایش داده شده‌اند. قابل ذکر است که به ضرورت مجال، از هر متن فقط تعداد چهار واژه اشتقاقی را به عنوان نمونه در ذیل، بیان کرده‌ایم:

۵-۱- متن شماره یک

واژه	معنی	جزء	جزء	انگبختگی
شب نشینی	دور هم جمع شدن در هنگام شب	شب نشین=کسانی که شب را دور هم جمع می‌شوند	ی=پسوند فعال اسم ساز است که اسم مصدر مرکب به وجود می‌آورد	انگبخته
پاکیزه	پاک، تمیز	پاک	یزه= پسوند غیر فعال اتصاف	نیمه‌انگبخته
زمستان	فصل سرما	زم=سرما	ستان=پسوند غیر فعال زمان	ناانگبخته
جانوران	جانداران	جان	ور=پسوند فعال صفت ساز که بر دارندگی دلالت می‌کند	انگبخته

بررسی داده‌های متن شماره یک

انگيخته	نيمه‌انگيخته	ناانگيخته	جمع کل
۴۷	۲۳	۳	۷۳

در متن شماره یک، از مجموع ۷۳ واژه اشتقاقی، ۴۷ واژه اشتقاقی انگيخته، ۲۳ واژه اشتقاقی نیمه‌انگيخته و ۳ واژه اشتقاقی ناانگيخته می‌باشد.

۵-۲- متن شماره دو

واژه	معنی	جزء	جزء	انگيخته
روانه	راهی	رو = ستاک	انه = پسوند فعال که معنای فاعلی و حالت می‌دهد	انگيخته
موشک	یکی از آلات آتش بازی و جنگ که جهنده است	موش	ک = پسوند فعال بیانگر کوچکی و شباهت	نیمه انگيخته
دستگاهی	دستگاه = آلتی که در محلی برای انجام کاری نصب شده است	دست	گاه = پسوند فعال سازنده اسم مکان	نا انگيخته
دوستی	دوست بودن	دوست	ی = پسوند فعال که اسم مصدر می‌سازد	انگيخته

بررسی داده‌های متن شماره دو

انگيخته	نيمه انگيخته	نا انگيخته	جمع کل
۷۷	۸	۳	۸۸

در متن شماره دو، از مجموع ۸۸ واژه اشتقاقی، ۷۷ واژه اشتقاقی انگيخته، ۸ واژه اشتقاقی نیمه انگيخته و ۳ واژه اشتقاقی ناانگيخته می‌باشد.

۵-۳- متن شماره سه

واژه	معنی	جزء	جزء	جزء	انگبختگی
تفنگچی	کسی که دارای تفنگ است و تفنگ را بر دوش حمل می‌کند	تفنگ	چی = پسوند فعال که بر نسبت و شغل و استمرار در کاری دلالت دارد		انگبخته
سر چشمه	جایی که رودی از آنجا پدید می‌آید و مسیر خود را آغاز می‌کند	سر = رأس	چشمه = محل خارج شدن طبیعی آب از زمین : چشم + ه	ه = پسوند فعال اسم ساز مشابهت	نیمه انگبخته
کدخدا	رئیس محله، رئیس صنف	کد = پیشوند مرده به معنای خانه و محل و ده	خدا = صاحب، مالک		نا انگبخته
دانشمند	دارای علم و دانش، دانا	دان = ستاک حال	ش = پسوند نیمه فعال مصدری	مند = پسوند فعال دارندگی	انگبخته

بررسی داده‌های متن شماره سه

انگبخته	نیمه انگبخته	نا انگبخته	جمع کل
۵۲	۳۳	۳	۸۸

انگبختگی واژه‌های اشتقاقی

در متن شماره سه، از مجموع ۸۸ واژه اشتقاقی، ۵۲ واژه اشتقاقی انگبخته، ۳۳ واژه اشتقاقی نیمه انگبخته و ۳ واژه اشتقاقی نا انگبخته می‌باشد.

۵-۴- متن شماره چهار

واژه	معنی	جزء	جزء	انگبختگی
قبرستان	محل قبر، جایی که مردگان را در آن دفن کنند	قبر	ستان = پسوند فعال اسم ساز مکان	انگبخته
همراه	آنان که باهم راه بروند، موافق	هم = پیشوند فعال بیان کننده اشتراک	راه	انگبخته
هولناک	ترسناک	هول = ترس، بیم	ناک = پسوندی فعال که بر نسبت و آغشتگی و دارندگی دلالت می‌کند	انگبخته
روزگار	زمانه، مجموعه روزها	روز	گار = پسوند نیمه فعال که به معنای مجموعه است	نیمه انگبخته

بررسی داده‌های متن شماره چهار

انگیزگی	انگیزته	نیمه انگیزته	نا انگیزته	جمع کل
انگیزگی واژه‌های اشتقاقی	۲۶	۱۶	۲	۴۴

در متن شماره چهار، از مجموع ۴۴ واژه اشتقاقی، ۲۶ واژه اشتقاقی انگیزته، ۱۶ واژه اشتقاقی نیمه انگیزته و ۲ واژه اشتقاقی ناانگیزته می‌باشد.

۵-۵- متن شماره پنج

واژه	معنی	جزء	جزء	انگیزگی
ایرانی	اهل ایران، منسوب به ایران	ایران	ی = پسوند فعال نسبت به معنای اهل جایی بودن	انگیزته
کوچه	محلّه کوچک، راه تنگ و باریک	کوی = محلّه، راه گشاد، معبر	چه = پسوند فعال بیانگر تصغیر	نیمه انگیزته
درخشان	درخشنده، تابان	درخش = ستاک حال درخشیدن: تابش	ان = پسوند فعال که معنی فاعلی و حالت می‌دهد	انگیزته
هم‌وطن	کسانی که وطنشان یکی است	هم = پیشوند فعال بیانگر اشتراک	وطن	انگیزته

بررسی داده‌های متن شماره پنج

انگیزگی	انگیزته	نیمه انگیزته	نا انگیزته	جمع کل
انگیزگی واژه‌های اشتقاقی	۴۱	۲۰	۲	۶۳

در متن شماره پنج، از مجموع ۶۳ واژه اشتقاقی، ۴۱ واژه اشتقاقی انگیزته، ۲۰ واژه اشتقاقی نیمه انگیزته و ۲ واژه اشتقاقی ناانگیزته می‌باشد.

۵-۶- متن شماره شش

واژه	معنی	جزء	جزء	انگیزگی
صبحانه	غذایی که به هنگام صبح خوردند، منسوب	صبح	انه = پسوند نیمه فعال که برای نسبت به کار می‌رود	نیمه انگیزته

مقایسه و بررسی واژه‌های اشتقاقی از دویست سال پیش تاکنون از نقطه نظر انگبختگی/۲۹

				به صبح	
نا انگبخته	ا = پسوند غیرفعال مصدری که اسم معنی و مصدر می‌سازد	آش = نوعی غذا(ت+) (میانجی)	ن = پیشوند فعال نفی	نخورده ماندن از بامداد تا پاسی از روز	ناشتا
انگبخته		گاه = پسوند فعال که اسم مکان می‌سازد	گذر	جای گذر کردن	گذرگاه
انگبخته		ستان = پسوند فعال اسم ساز مکان	بیمار	جایی که بیماران را پرستاری و معالجه می‌کنند	بیمار ستان

بررسی داده‌های متن شماره شش

جمع کل	نا انگبخته	نیمه انگبخته	انگبخته	انگبختگی واژه‌های اشتقاقی
۱۱۸	۷	۳۵	۷۶	

در متن شماره شش، از مجموع ۱۱۸ واژه اشتقاقی، ۷۶ واژه اشتقاقی انگبخته، ۳۵ واژه اشتقاقی نیمه انگبخته و ۷ واژه اشتقاقی نا انگبخته می‌باشد.

۵-۷- متن شماره هفت

انگبختگی	جزء	جزء	جزء	معنی	واژه
نیمه انگبخته		روز	ام = پیشوند مرده به معنای این	همین روز	امروز
نا انگبخته		ه = پسوند فعال که صفت مفعولی می‌سازد	خست = ستاک گذشته خستن : آزردن، فرسوده شدن	آزرده، فرسوده از انجام کار	خسته
انگبخته	گاه = پسوند فعال مکان	ش = پسوند نیمه فعال مصدری	دان = ستاک حال دانستن	محل دانش، جای دانش، مدرسه عالی که تمام علوم آنجا تدریس می‌شود	دانشگاه
نا انگبخته		قلا = آسان و آسوده	نا = پیشوند فعال نفی	زرنگ	ناقلا

بررسی داده‌های متن شماره هفت

انگيخته	نيمه‌انگيخته	ناانگيخته	جمع كل
۶۹	۳۹	۴	۱۱۲

در متن شماره هفت، از مجموع ۱۱۲ واژه اشتقاقی، ۶۹ واژه اشتقاقی انگيخته، ۳۹ واژه اشتقاقی نیمه‌انگيخته و ۴ واژه اشتقاقی ناانگيخته می‌باشد.

۵-۸- متن شماره هشت

واژه	معنی	جزء	جزء	انگيختگی
امشب	همین شب	ام = ی‌شوند مرده به معنای این	شب	نیمه انگيخته
همسفر	کسانی که با هم سفر می‌کنند	هم = پیشوند فعال اشتراک	سفر	انگيخته
خسته	آزرده، فرسوده از انجام کار	خست = ستاک گذشته خستن : آزرده، فرسوده شدن	ه = پسوند فعال که صفت مفعولی می‌سازد	ناانگيخته
تنگه	جایی که تنگ است، شاخه‌ای از دریا که بین دو خشکی است و دو دریا را به هم ارتباط می‌دهد	تنگ	ه = پسوند نیمه فعال اسم مکان	نیمه انگيخته

بررسی داده‌های متن شماره هشت

انگيخته	نيمه انگيخته	نا انگيخته	جمع كل
۸۱	۳۲	۵	۱۱۸

در متن شماره هشت، از مجموع ۱۱۸ واژه اشتقاقی، ۸۱ واژه اشتقاقی انگيخته، ۳۲ واژه اشتقاقی نیمه انگيخته و ۵ واژه اشتقاقی نا انگيخته می‌باشد.

۶- بحث و نتیجه

۶-۱- جمع بندی نتایج

در این فصل، ابتدا به جمع بندی نتایج حاصل از بررسی چهار متن دویست سال پیش و جمع بندی نتایج حاصل از بررسی چهار متن زمان حال می‌پردازیم که نتایجی که از مجموع ۲۸۰۰ واژه هر دوره به دست آمده است بدین شرح، می‌باشد:

۶-۱-۱- حاصل جمع انگبختگی در کل متون قدیمی (۱ و ۲ و ۳ و ۴) :

انگبختگی واژه‌های اشتقاقی	انگبخته	نیمه انگبخته	نا انگبخته	جمع کل
۲۰۲	۸۰	۱۱	۲۹۳	

۶-۱-۲- حاصل جمع انگبختگی در کل متون معاصر (۵ و ۶ و ۷ و ۸) :

انگبختگی واژه‌های اشتقاقی	انگبخته	نیمه انگبخته	نا انگبخته	جمع کل
۲۶۷	۱۲۶	۱۸	۴۱۱	

۶-۲- مقایسه نتایج

پس از جمع بندی نتایج حاصل از بررسی متون هر دوره، نتایجی حاصل گشت که بیان کردیم و با مقایسه مجموع نتایج به دست آمده در دو دوره زمانی، نتایجی به دست آمد که در ذیل، به تفکیک بیان می‌شود. سپس برای بررسی اینکه آیا نتایج به دست آمده معنادار می‌باشد یا خیر، از آزمون آماری معناداری استفاده شد که در کل، نتایجی به این شرح به دست آمد:

۶-۲-۱- مقایسه واژه‌های اشتقاقی انگبخته دو دوره

واژه‌های اشتقاقی انگبخته	۲۰۰ سال پیش	زمان حال	معناداری
	۲۰۲	۲۶۷	معنادار

(فرضیه)

H0 = بین حالت اشتقاقی انگيخته در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

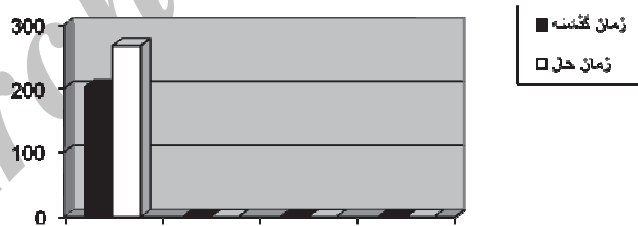
H1 = بین حالت اشتقاقی انگيخته در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

Test Statistics

	زمان
Chi-Square(a)	8.895
df	1
Asymp. Sig.	.003

با توجه به فرضیه بالا، مقدار آماری آزمون $3 / 000$ شده است که چون کمتر از $5 / 0$ است فرضیه صفر رد می‌شود؛ به عبارت دیگر بین حالت اشتقاقی انگيخته در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

۲-۲-۶- نمودار مقایسه واژه‌های اشتقاقی انگيخته دو دوره

۳-۲-۶- مقایسه واژه‌های اشتقاقی نیمه انگيخته دو دوره

معناداری	زمان حال	۲۰۰ سال پیش	
معنادار	۱۲۶	۸۰	واژه‌های اشتقاقی نیمه انگيخته

فرضیه)

مقایسه و بررسی واژه‌های اشتقاقی از دویست سال پیش تاکنون از نقطه نظر انگبختگی/۳۳

H0= بین حالت اشتقاقی نیمه انگبخته در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی داری وجود ندارد.

H1= بین حالت اشتقاقی نیمه انگبخته در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی داری وجود دارد.

Test Statistics

	زمان
Chi-Square	10.272
df	1
Asymp. Sig.	.001

با توجه به فرضیه بالا، مقدار آماری آزمون 0.001 شده است که چون کمتر از 0.05 است فرضیه صفر رد می‌شود؛ به عبارت دیگر بین حالت اشتقاقی نیمه انگبخته در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی داری وجود دارد.

۶-۲-۴- نمودار مقایسه واژه‌های اشتقاقی نیمه انگبخته دو دوره

۶-۲-۵- مقایسه واژه‌های اشتقاقی ناانگبخته دو دوره

معناداری	زمان حال	۲۰۰ سال پیش	
بی معنا	۱۸	۱۱	واژه‌های اشتقاقی نا انگبخته

فرضیه)

H0 = بین حالت اشتقاقی نانگیخته در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی داری وجود ندارد.

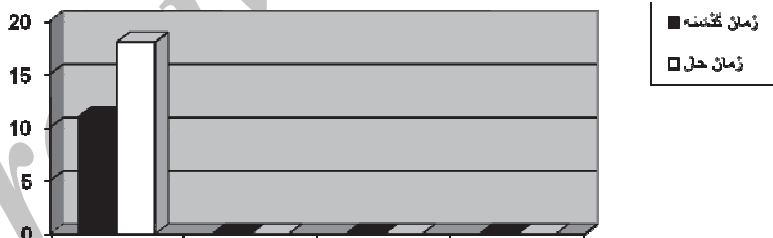
H1 = بین حالت اشتقاقی نانگیخته در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی داری وجود دارد.

Test Statistics

	زمان
Chi-Square(a)	1.690
df	1
Asymp. Sig.	.194

با توجه به فرضیه بالا، مقدار آماری آزمون ۰,۱۹۴ شده است که چون بیشتر از ۰,۰۵ است فرضیه صفر پذیرفته می‌شود؛ به عبارت دیگر بین حالت اشتقاقی نانگیخته در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی داری وجود ندارد.

۶-۲-۶- نمودار مقایسه واژه‌های اشتقاقی نانگیخته دو دوره

۶-۲-۷- مقایسهٔ مجموع واژه‌های اشتقاقی دو دورهٔ

معناداری	زمان حال	۲۰۰ سال پیش	مجموع واژه‌های اشتقاقی
معنادار	۴۱۱	۲۹۳	

فرضیه)

H0 = بین حالت مجموع واژه‌های اشتقاقی در دو دورهٔ مورد بررسی تفاوت معنی داری وجود ندارد.

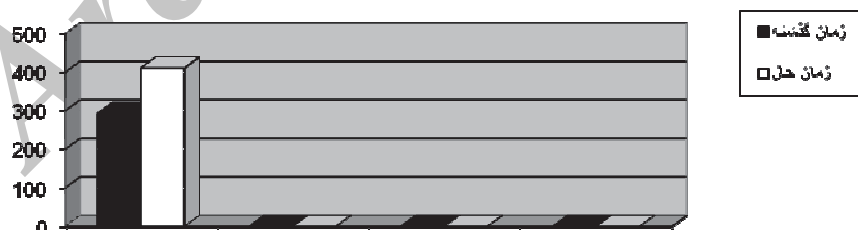
H1 = بین حالت مجموع واژه‌های اشتقاقی در دو دورهٔ مورد بررسی تفاوت معنی داری وجود دارد.

Test Statistics

	زمان
Chi-Square	19.611
df	1
Asymp. Sig.	.000

با توجه به فرضیه بالا، مقدار آماری آزمون ۳/۰۰۰ شده است که چون کمتر از ۵/۰ است فرضیه صفر رد می‌شود؛ به عبارت دیگر بین حالت مجموع واژه‌های اشتقاقی در دو دوره مورد بررسی تفاوت معنی داری وجود دارد.

۶-۲-۸- نمودار مقایسهٔ مجموع واژه‌های اشتقاقی دو دورهٔ

۳-۶- نتیجه

از آنچه تاکنون بیان شد، این نتایج حاصل می‌شود:

- با مقایسه انگیزتگی واژه‌های اشتقاقی در ۲۸۰۰ واژه محتوایی در زمان حال و ۲۸۰۰ واژه محتوایی ۲۰۰ سال گذشته، به این نتیجه رسیدیم که افزایش معناداری در شمار واژه‌های اشتقاقی، واژه‌های انگیزخته اشتقاقی و واژه‌های نیمه انگیزخته اشتقاقی در زمان حال نسبت به ۲۰۰ سال پیش به چشم می‌خورد.

- از آنجا که افزایش در جنبه‌های مذکور انگیزتگی در متون زمان حال به چشم می‌خورد و در هیچ جنبه‌ای از آن، کاهش معنادار درجه انگیزتگی در متون زمان حال نسبت به گذشته، ملموس نیست، شاید بتوان ادعا کرد که این جوانب انگیزتگی، از ۲۰۰ سال گذشته تاکنون رشد کرده‌اند و از این دریچه، زبان فارسی، به سمت شفافیت رفته است تا تیرگی.

- شاید دلیل این امر کاهش ملموس واژه‌های قرضی عربی باشد که در متون ۲۰۰ سال پیش به وفور یافت می‌شوند. دلیل دیگر آن می‌تواند نو واژه‌هایی باشد که مردم ساخته و استفاده می‌کنند یا از طرف فرهنگستان ساخته می‌شود و اکثراً واژه‌های مرکب یا اشتقاقی هستند تا واژه‌های بسیط و تیره که همین امر، شفافیت را به زبان وارد می‌کند و می‌تواند دلیل شفافیت این وجه از زبان فارسی در زمان حال نسبت به ۲۰۰ سال پیش باشد.

- نتیجه دیگری که از بحث‌هایی که تاکنون مطرح شد حاصل می‌شود این است که بر خلاف آنچه طبیعیون ادعا می‌کردند، نام آواها تنها واژه‌هایی نیستند که رابطه صورت و معنا در آن‌ها طبیعی و مستقیم است بلکه نام آواها امروزه سهم اندکی در زبان دارند و واژه‌های مرکب و اشتقاقی، نمونه‌های در دسترس‌تر و ملموس‌تر رابطه صورت و معنا می‌باشند که با بررسی آن‌ها می‌توان به نتایج جالبی رسید. از طرفی، بر خلاف آنچه قراردادیون ادعا کرده و می‌کنند، رابطه صورت و معنا به آن میزان که تصور می‌شود قراردادی و دل‌بخواهی نیست بلکه هر نظمی که در زبان مشاهده می‌شود، انگیزتگی را به همراه دارد و قراردادی و دل‌بخواهی بودن را محدود می‌کند. بنابراین، هر آنکه به نظم در زبان اعتقاد داشته باشد، نمی‌تواند انگیزتگی در زبان را انکار نماید!...

- Afrashi, Azita. 2002. "Negahi be Shafafiat va Tiregie Manayi dar Sathe Vajehaye Morakkab" ("A Look at the Semantic Transparency and Obscurity in the Compound Words"), Azita Afrashi, Thoughts in Semantics (11 articles), Tehran: Farhange Kavosh Publication, 91-104.
- Ale ahmad, Shams .1990. *Seiro Soluk: Safarnameye Shamse Ale Ahmad be Alman va Espania* (itinerary of Shamse Ale Ahmad to Germany and Spain) , Tehran: barg publication.
- Ansari, Mirza Masud. 1970 . *Safarnameye Khosro Mirza be Peterzburgh va Tarikhe Zendegie Abbas Mirza Naebo Saltane* (Khosro Mirza Itinerary to Peterzburgh and the History of the Abbas mirza Life), Tehran: Ettehad.
- Anvari, Hasan .2003. *Farhange Feshordeye Sokhan* (Sokhan Compact Dictionary), Tehran: Sokhan.
- Aronoff , M. - K. Fundeman . 2005. *What Is Morphology?* , Blackwell : oxford .
- Bateni, Mohammad Reza. 1988 . " Kalamate Tire va Shafaf: Bahsi dar Manishenasi" ("Transparent and Obscure Words: a Discussion in the Semantics"), Mohammad Reza Bateni, Darbareye Zaban (About Language), Tehran: *Faruse Iran*, 117-147.
- Carroll , David W. 1999 . *Psychology of Language* , Brooks/Cole Publishing Company : Pacific Grove .
- Esfahani, Abutaleb ebne Mohammad. 1973. *Masire Talebi ya Safarnameye Mirza Abutaleb Xan* (Talebi Pass or Mirza Abutaleb Xan Itinerary) , Tehran: Sazemane Entesharat va Amuzeshe Enqelabe Eslami.
- Farshidvard, Khosro. 2007. *Farhange Pishvand ha va Pasvand haye Zabane Farsi Hamrahe Goftarhayi Darbareye Dasture Zabane Farsi* (Persian Prefixes and Suffixes Dictionary with Discussions about Persian Grammar), Tehran: Zavvar.
- Ghazve, Alireza. 1996. *Parastu dar Qaf* (Swallow in Qaf), Tehran: Sure.
- Harris, Roy. 2002. *Zaban, Saussure va Wittgenstein* (Language, Saussure and Wittgenstein), Translator: Esmail Faghih, Tehran: Markaz Publication.
- Hejazi, Fakhroodin. 1983. *Safarnameye Farang* (Farang Itinerary), Tehran: Besat.
- Moein, Mohammad. 1961. *Farhange Moein* (Moein Dictionary), Tehran: Zarrin.
- Nafisi (Nazemol Ateba), Ali Akbar. 1976. *Farhange Nafisi* (Nafisi Dictionary), Tehran: Marvi.

- Robins, R.H. 1991. *Tarikhe Mokhtasare Zabanshenasi*(a Short History of Linguistics), Translator: Mohammad Ali Haghshenas, Tehran: Markaz Publication.
- Shirazi(Alavi), Mirza Mohammad Hadi. 1978. *Safarnameye Mirza Abolhasan Khan Shirazi(Ilchi) be Rusie*(*Mirza Abolhasan Khan Shirazi(Ilchi) Itinerary to Rusie*), Tehran: Markaze Asnade Farhangie Asia.
- Shirazi, Saleh. 1968. *Safarnameye Mirza Saleh Shirazi*(*Mirza Saleh Shirazi Itinerary*), Tehran: Davarpanah.
- Vahidian Kamyar, Taghi. 1996. *Farhange Namavaha dar Zbane Farsi*(*Persian Onomatopoeia Dictionary*), Mashahad: Ferdowsi University Publication.
- Yahaghi, Mohammad Jafar. 1984. *Eghlim haye Digar*(*Other Countries*), Mashad: Mashad University.
- Yule , George . 1985. *The Study of Language* , Cambridge university press : Great Britain

Archive of SID